

Ігор Башенко

БАШЕНКО Ігор Володимирович – здобувач кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г.Сковороди. Сфера наукових інтересів – культурологія, антропологія, історія російської філософії.

ХРИСТИЯНСЬКИЙ УНІВЕРСАЛІЗМ М.О.БЕРДЯЄВА

У статті розглядається християнський універсалізм, як світоглядна підвалина філософської рефлексії М. О. Бердяєва в період 1920–1929 / 30 років.

Ключові слова: *християнський універсалізм, ієрархічний порядок буття, динаміка божественного життя, первісна божественна еманція, космічно – антропологічний масштаб людського існування, трансцендентування історії, соціологічний комізм, теогонія, теоісторія.*

Відчуття безмірної глибини, всеосяжності людського існування було постійним супутником людини протягом усього його життя. На початку XXI століття це відчуття не тільки не зникло, а набуло надзвичайної актуальності, людина опинилась на межі техногенної та антропологічної катастрофи, яка поставила її перед проблемою виживання не тільки природного, але й соціокультурного. Виходячи із цього можна сказати, що свідомість людини набула трагічного відтінку. Сама цивілізація поставила її перед проблемою кінцевості свого існування, подолання котрої можливе лише дякуючи християнському універсалізму, який виступав як певна єдність природного та культурного, духовного та матеріального, при чому ця єдність є стабільною. У цьому сенсі надзвичайно актуальним для нас є християнський універсалізм М.О. Бердяєва, як спосіб

© І.Башенко, 2011

Панорама історико-філософської думки

осмислення дисгармонії нашого існування та як шлях її подолання.

Виходячи із вищезазначеного, метою даної статті є аналіз християнського універсалізму М.О. Бердяєва.

Філософія М.О.Бердяєва стає об'єктом філософських досліджень фактично з часу її появи у вигляді окремих статей. Перш за все необхідно звернути увагу на статті тих авторів, філософія та світогляд котрих були співзвучні з поглядами М.О.Бердяєва. До таких авторів можна віднести М.Алексєєва, С.Аскольдова, О.Білимовича, М. Вишняка, В.Водовозова, З.Гіппіус, В.Еліса, В.Ерна, В.Іванова, І.Іванова – Разумника, І.Льїна, Ієромонаха Іоана, Л.Карсавіна, А.Кізеветтера, С.Лозінського, В.Лоського, М.Мілюкова, О.Мейєра, В.Розанова, С.Франка, В.Свінцицького, М.Струве, М. Тарєєва, С.Трубєцького, М.Тургенєва.

Найбільш вагомими працями цього періоду можна вважати статті Л.Шестова і В.Яковенка та книгу Б.Шульца «Вчення про церкву Миколи Бердяєва».

Особливо цікавими в цьому сенсі для нас є праці В.Зеньківського, архімандрита – Кіпріана, С.Левицького, М.Лоського, П.Сорокіна, у яких ґрунтовно аналізується творча еволюція філософа в період, що досліджується.

З поміж сучасних дослідників християнського універсалізму М.О.Бердяєва треба виділити таких авторів, як О. Андріякуса, К.Бочкарьова, І.Балакуна, В.Доля, О.Єрмічова, В.Жукова, Ю.Карякіна, В.Кувакіна, В.Ляха, О.Сонлякова, В.Табачковського, Л.Фокіна, І.Чуєву, В.Адюшкіна, А.Андрєєва, О.Вадимова, С.Вишнякову, С.Давідченко, В.Діденко, Ю.Івоніна, О.Кошурова, Ю.Неретінову, К.Сігова, К.Шестакова, В.Яковлеву, які віддзеркалюють погляди М.О.Бердяєва на історичний, культурний шлях Росії, як в минулому, так і в майбутньому.

Аналізують сучасний стан культури Росії, вони спираються на філософські праці М.О.Бердяєва 1920-1929/30 років.

Для того, щоб краще зрозуміти християнський універсалізм М.О.Бердяєва, необхідно ясно визначити місце розриву між мисленням у рамках класичної «слов'янофільсько – західної» парадигми і тим «новим мисленням» котре дозволяло філософу не тільки дивувати парадоксами, але й усвідомлювати свою принципову відмінність. Як зазначив сам Бердяєв, «найбільш важливою віхою на шляху до принципово іншого усвідомлення проблеми Росії та її долі з'явився Вл.Соловйов. Після нього нема вже повернення до старого слов'янофільства» [1, с.34]. По суті у світогляді Вл.Соловйова, було вперше іманентно змінено національно – православний горизонт слов'янофільського мислення та закладено стійку основу християнського універсалізму, живо сприйняту, схоплену М.Бердяєвим.

Із цього універсалізму виникла інша фундаментальна особливість соловйовського мислення, яка забезпечувала дійсну безповоротність над соловйовської релігійно – філософської думки Росії до традиційного слов'янофільства. Мається на увазі його вчення про «свободну теургію» як сумісно Богом та людством здійснюваному діянні, внаслідок котрого і стає можливим трансцендентування історії. Вчення Вл. Соловйова про «Боголюдство» задавало реальний орієнтир загально християнському універсалізму наповнювало його конкретним змістом та «озброювало» кожного, хто приймав цей універсалізм, особливим глобальним баченням усіх земних проблем. Із цього універсалізму виріс соціологічний космізм, котрий невдало прищеплювали до дерева «ортодоксально – православної думки» священники о.Сергій Булгаков та о.Павел Флоренський. Із цього джерела і той специфічний космізм, котрий сутнісно визначив світогляд Бердяєва у період, що розглядається.

У рамках цього, за визначенням самого вченого, «космічного світовідчування» у нього склалось особливе бачення буття, як ієрархічного порядку, котрий об'єднує

Панорама історико-філософської думки

творця та творіння. «Увесь світовий шлях буття, – писав він – є складною взаємодією різних ступенів світової ієрархії індивідуальностей, творчого уростання однієї ієрархії в іншу, особистості в націю, нації в людство, людство в космос, космосу в Бога» [1, с. 97]. Із точки зору «об'єктивно – імперичної, цей шлях є саме «уростання» сходження шаблями буття, побудованими на підпорядкованості і в цих рамках – самоцінності всіх його ступенів» [2, с. 36]. Але, з точки зору ціннісно – пізнавальної, відкривається зворотня перспектива, яка з'являється перед людиною у вигляді послідовно нисхідних горизонтів, у межах котрих вона знаходить набір орієнтирів, пізнавальних установок та творчих завдань.

Так у позамежовім, потойбічнім горизонті людини відкривається божественність космосу. Сходи вниз – це усвідомлення комічності людства. Наступний крок відкриває загальнолюдський характер нації. Нарешті, національний горизонт виявляє індивідуальну людину. Зрозуміло, що лише в цьому ієрархічному контексті могла ставитися і вирішуватися Бердяєвим проблема Росії і її історичних альтернатив і тому перш, ніж ми спустимося в онтологічні глибини «російської душі», нам треба буде хоч би побіжно, але все ж оглянути божественний, космічний та загальнолюдський горизонти.

Теологія М.Бердяєва побудована на матеріалі основних міфологем християнського віровчення, яке відрізняється значною оригінальністю. Її центральний постулат – динаміка божественного життя – М.Бердяєв приймає як «найбільше відкриття зроблене німецькими містичками» [3, с. 69], Екхартом та Беме – вчення проте, що «в природі Бога, в глибині його лежить якась споконвічна темна безодня і із надр її відбувається процес теогонічний, процес Богородження» [3, с. 68]. На цій основі він створює свою теологічну концепцію, котра доповнює теогонію – теїсторією. Для нього догмат троїчності Бога – не просто «таємниця нез'ясована, незбагненна, невимовна» та предмет нерозсудливої, непоміркованої

віри. Це джерело до розуміння «шляху буття» та передумова його «метафізики історії». Бог, народжений із земної ірраціональної безодні, немов би висвітлюється в процесі взаємодії своїх іпостасей у містичній діалектиці «троїчності», а тому земна доля обумовлюється небесною: в небесному житті відбувається трагедія просвітлення та позбавлення через божественні пристрасті – трагедії, якою визначається процес просвітлення в історії світу» [3, с. 70].

Загальний контур бердяєвського процесу – теології склався вже до 1914 року та був висловений у «Сенсі творчості» – книзі, в якій філософ уперше запроваджує космічний горизонт «шляху буття». Відверто говорячи фундаментально розробленого вчення про «космос» у Бердяєва нема. Було «космічне світовідчуття» та декілька інтуїцій, схованих в його підвалинах. Перша негативна та найбільш ясна, М.Бердяєв ні в якому сенсі не може бути зрозумілим як платонік і тому його «космос» ієрархічно ніби найбільш наближений до Бога, але є первісною божественною еманациєю. У цьому сенсі можна погодитись з точкою зору Л.Полякова, котрий уважав, що «принцип богодії у М. Бердяєва – творчість, створення «чогось» із «нічого», а не перерозподіл наявного буття» [6, с. 72].

Друге негативне визначення «космосу» вже в більшій мірі має на увазі позитивну альтернативу. Починаючи «Сенс творчості» утвердженням того, що «світ цей» не є «космос» [4, с.7]. М.Бердяєв далі розвиває свою філософську доктрину, в котрій первісне заперечення заміщається позитивними визначеннями. Із того ж виступу ми дізнаємося, що «космос» є істинне, суще справжнє буття» [4, с. 7] в протилежній примарній «світовій данності та необхідності». Це класичне античне описання «космосу» доповнюється потім його трактуванням як краси. «Космос – стверджує М.Бердяєв, – і є краса, як суще. Космічна краса – ціль світового процесу. Це інше, вище буття, буття твориме» [5, с. 239]. Визначення космосу як «творимого буття» повертає нас із царини антич-

Панорама історико-філософської думки

них ремінісценцій у контекст християнського/ до того ж в бердяєвський інтерпретації/ мислення. Постулат творимості космосу означає, що саме людина, яка виявляється «посередником між Богом та космосом» [5, с.83] визначає собою цього космосу «істинне» та «прекрасне» буття. Зіпсованість людини первородним гріхом перетворює її в рабу «світу цього», тобто світу зі зміщеним ієрархічним центром, світу обважнілої, законстенілої матерії, яка підпорядкована безособовим силам природної необхідності. Саме в цій зіпсованості людини первородним гріхом та в її перетворення в рабу «світу цього» і полягає трагічність людського буття, яка закладена в її гріховну природу, котра з'являється результатом її свавілля.

Незважаючи на те, що творіння «космосу» виявляється спочатку його відновленням як справжнього буття. М.Бердяєв, потрапляючи в річище античних уявлень про «космос», не утримується і від того, щоб приписати йому вищий/ за мірками давньогрецького мислення/ атрибут, тобто зрозуміти «космос» як «благо». «Творчість творимих істот, – пише він може бути направлена лише до приросту енергії буття, до росту істот і їх гармонії в світі до створення космосу та космічного життя, до плеромії, під світової повноти» [5, с. 367]. З точки зору автора даної статті таке трактування космосу в цілому не характерно для концепції Бердяєва. Благість космосу або навіть його гностична «плеромність» не просто суперечить ученню про теогонію /бо суперечності – жива стихія бердяєвської думки/. Ці атрибути поза «космічного світовідчуття», яке приймає буття у драмі, у трагедії, у конфлікті. Благість «космосу» може ж бути лише сподіваною, творчою, трансісторичною. Вона не в минулому, вона в майбутньому, творимому, в одкровенні Бога людині та зустрічному однокровенні людини Богу.

«Космос же в справжньому, в історії не просто заплутаний мороком занепаłego та несправжнього «світу цього». Як боже творіння, він несе в собі невігубну ірраціональність. У глибинах життя – упевнений М. Бердяєв – є темне,

іраціональне джерело. Із цього породжується найглибші трагічні суперечності» [1, с.180]. Це фундаментальне космічне прозріння веде Бердяєва до висновку, по суті діаметрально протилежного постулату «благості». І треба прийняти як неминучість, що «розвиток людства, сходження людства – процес у вищій мірі антиномічний та трагічний. Припливи темряви є те варварство буття, без котрого в житті людства настає висихання енергії, застигання» [1, с. 149].

Провидіння в «космосі» іраціональності «підтьми» та відчуття «варварства буття» у науковця аж ніяк не ситуативне. Так в «Сенсі творчості» ми зустрічаємо такі рядки: «Піднімається сильний космічний вітер, і він може знести людину, розпилити її по нескінченних світах, і не відомо, що вистоїть у цьому розпластуванні та розпилюванні людини по світу, чи є стійка субстанція – я, чи є людина, котра не в силах знести порив стихійного світового вихру, котра прибуде і після загибелі цілих світів» [5, с. 512]. І в цій винятково трагічній/ або надлюдській/ констатації ми можемо бачити, як зникається у Бердяєва антиномічно розведені полюси «космічного світовідчуження».

Так «космос» – істинне буття, краса і навіть благо в своїй позамежовій, потойбічній скінченності. Але він же «нескінчений океан світового життя», котрий таїть у своїх глибинах «темряву» та «варварство буття» та «посилає свої хвилі на замкнуту та беззахисну людську громадськість оселену на невеликій території землі» [1, с. 144]. Він подвійний як «безпідставна підвалина буття» – свобода. І тоді пророцтво філософа про настання нової епохи людства – а тут ми досягаємо вже наступного горизонту – сенс котрої в тім, що «вона переходить до одкровення людини» [6, с. 520], зовсім не виявляється «благою вістю». Аж ніяк не утопією «земного раю» прозирає, проводить М.Бердяєва : «Третє антропологічне одкровення, в якому розкривається творча таємниця людини, є остання свобода людини. Людина цілком вільна в одкровенні

Панорама історико-філософської думки

своєї творчості. У цій страшній свободі – вся богоподібна гідність людини та жахлива її відповідальність» [5, с. 337]. Далі філософ продовжує, що «найстрашніший жах жде людство попереду, найбільш страшне зло утілиться у майбутньому, коли остаточно зникнуть первісні форми зла» [6, с. 194].

Філософія Бердяєва у період, що досліджується, задає космічно – антропологічний масштаб, яких зв'язує воєдино всесвітньо людські завдання.

«Людина повинна розкрити себе Богу, що означає розкриття Бога в людині» [5, с. 519], та тим самим подолати свою приреченість до творчості культури, тобто тільки до символічних форм, почати творити суттєво – теургійно. «Творчість перейде до космічної досконалості, – пророкує науковець – у котрій перетвориться в єдине – досконалість людини та досконалість його утворень. Донині світ знав переважно два шляхи: створення власної душі та створення досконалої культури. Світова криза культури виведе із цієї протилежності. У творчому досвіді людина вийде із фізичного плану світла та його законів. Людина при всій повноті свого життя повинна перетворитись у творчій акт» [6, с. 521].

Із вище сказаного можна зробити наступний висновок: християнський універсалізм М.Бердяєва побудований на взаємопроникненні людського в божественне та божественного в людське, сприяє можливості розкриття перед Богом, як якоїсь трансцендентної сили, всього потенціалу закладеного в людині та сприяє самореалізації та самоактуалізації особистості в повсякденному житті.

Література

1. *Бердяев Н.А.* Судьба России. Опыт психологии войны и национальности / Н.А.Бердяева. – М.: Республика, 2002. – 300 с.
2. *Бердяев Н.А.* О рабстве и свободе человека / Н.А. Бердяев – Париж: Имка – Пресс, 1939. – 250 с.

3. Бердяев Н.А. Смысл истории. Опыт философии человеческой судьбы / Н.А.Бердяев. – Париж : Имка – Прес, 1969. – 200 с.
4. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека / Н.А.Бердяев. – М.: Республика, 1998. – 350 с.
5. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества / Н.А.Бердяев. – М.: Книга, 1989. – 540 с.
6. Поляков Л. Мессия XX века. Судьба России Николая Бердяева // Новые исследования о Н.А Бердяева : статьи / Леонид Поляков. – М.: Наука, 2000. – С. 66-90.

И.В. Башенко. Христианський універсализм Н.А.Бердяєва

В данной статье рассматривается христианский универсализм, как мировоззренческое основание философской рефлексии Н.А.Бердяева в период 1920 – 1929/30 годов.

Ключевые слова: христианский универсализм, иерархический порядок бытия, динамика божественной жизни, первичная божественная эманация, космично – антропологический масштаб человеческого существования, социологический космиз, трансцендирование истории, теогония, теоистория.

I.V. Bashenko. The Christian Universalism by N.A.Berdiaev

The Christian Universalism as a world-outlook foundation of the philosophy's reflection by N.A. Berdiaev during the 1920-1929/30 is examined in given paper. The docuterms are the Christian Universalism, the hierarchical order of the reality, the dynamics of the Divine life, the primary Divine emanation, the space anthropological standard of human being, the social cosmism, the transcendence of the history, the theogony and the theohistory,

Надійшла до редакції 27.01.2011 р.